

HELGI GUÐMUNDSSON

RÚNARISTAN FRÁ NARSSAQ

I

ÁRIÐ 1953 fannst rúnarista í Narssaq á Grænlandi, við mynni Tunugdliarfík, en þar hét áður Eiríksfjörður. Þessa ristú gaf Erik Moltke út árið 1961; hann benti á að hún væri elzt grænlenzkra rúnaristna og að efni hennar væri forvitnilegt.¹ Ristan kom upp þegar mold var mokað úr rúst frá tíma norrænna manna; hún fannst því ekki *in situ* og verður ekki tímasett með aðferðum fornleifafraeðinnar. En á grundvelli rúnagerðar tímasetti Erik Moltke ristuna um 1000, eða frá því um 985/986 þegar talið er að norrænir menn setjist að á Grænlandi þar til um 1025.

Rúnirnar eru á ferstrendri spýtu sem er 42,6 cm á lengd. Á öllum hliðum hennar eru rúnir. Á hlið II er rúnastafróf og auk þess nokkrar rúnir, á hlið III eru nokkrar rúnir og mörg tákn sem líkjast rúnum, flest eins, og er þeim skipt í hópa þannig að oftast eru þrjú saman, en einnig t. d. tvö eða sex, og á hlið IV eru nokkrar rúnir. En það er einkum hlið I sem er forvitnileg. Hún er að mestu auðlesin, og Erik Moltke las hana og umritaði síðan með samræmdri stafsetningu á þennan veg: X ḡ:sa:sa:sa:is:ḡsa:sat X bibrau:haitir:mar:su:is:sitr: ḡ:blan . . . ; þ. e. á sæ, sæ, sæ, es ása sát; Bibrau heitir mæi sá, es sitr á Blán[um]. Þýðing hans er á þessa leið: Á sæ, sæ, sæ, er felustaður ása; Bibrau heitir mæi sá er situr á hinni bláu (himinhvelfingu).

Erik Moltke benti á að þetta mætti lesa sem fjögur vísuorð og að efni ristunnar virtist vera úr goðafræði.

¹ Erik Moltke, 'En grønlandsk runeindskrift fra Erik den rødes tid, Narssaq-pinden', *Grønland, Nr. 11, November 1961*, 401–410. Ristan var gefin út aftur með túlkun Erik Moltkes óbreyttri af Ingrid Sanness Johnsen, *Stuttuner i vikingtidens innskrifter*, Oslo 1968, 211–212. Sbr. einnig Sverrir Páll Erlendsson, 'Rá og röst', *Mimir 19* (1972), 41–42.

II

Það kann að vera ástæða til að líta á nokkur atriði í túlkun Erik Moltkes á ristunni:

(1) *á sæ, sæ, sæ, es ása sát.* Í þessum hluta ristunnar er úr vöndu að ráða vegna þess að mörg orðanna eru tvíræð eða margræð. Það kemur í ljós með því að setja upp töflu sem vísast vantar þó eitt-hvað í:

þ	sa	sa	sa	is	þsa	sat
á ¹	sæ ²	sæ ²	sæ ²	es ⁷	ása ¹⁰	sát ¹⁵
	sá ³	sá ³	sá ³	es ⁸	ása ¹¹	sát ¹⁶
	sá ⁴	sá ⁴	sá ⁴	is(s) ⁹	Ása ¹²	sát ¹⁷
	sæ ⁵	sæ ⁵	sæ ⁵		á sæ ¹³	sáat ¹⁸
		sá ⁶	sá ⁶		á sá ¹⁴	sæat ¹⁹
						sat ²⁰

1. Fors. á.
2. Þf. eða þgf. et. af *sær* 'haf'; þgf. þess orðs getur þó einnig verið *sævi*.
3. Þf. eða þgf. et. af *sár* 'kerald'.
4. 1. eða 3. p. et. þt. fh. af *sjá* 'horfa'.
5. 1. p. et. nt. fh. af *sá* 'sá t. d. korni, dreifa'.
6. Nf. et. kk. af ábendingarforanafninu *sá*,
7. 3. p. et. nt. fh. af *veja* 'vera'.
8. Tilvísunarorðið.
9. Nf. eða þf. orðsins *iss* 'isjaki, lagis, klaki', einnig heiti rúnarinnar I.
10. Ef. ft. af *áss* (*þss*) 'goð'.
11. Þf. eða ef. ft. af *áss* (*áss*) 'stoð, bjálki'.
12. *Ása*, nafn konu.
13. Eins og 1 og 2, eða 1 og 5, ef tákn um orðabil vantar.
14. Eins og 1 og 3, eða 1 og 4, ef tákn um orðabil vantar.
15. *Sát* 'sæti, verustaður' eða 'felustaður'.
16. *Sát* eða *sætt* 'samkomulag'.
17. 2. p. et. þt. fh. af *sjá*.
18. Eins og 4 með neitunarviðskeytinu *-at*.
19. Eins og 5 með neitunarviðskeytinu *-at*.
20. 1. eða 3. p. et. þt. fh. af *sitja*.

Hér er gert ráð fyrir að sérhljóðinn í *sa sé á* eða *é*. Ef *é* er bætt við, en það er ósennilegra, fjölgar kostum enn; *sé* getur verið bh. eða 1. p. et. nt. fh. af *sjá*.

Úr þessu má lesa á ýmsa vegu. Túlkun Erik Moltkes er þó álitleg vegna þess að þannig er fyrri hluti ristunnar hliðstæða síðari hlutans.

Sennilegt er að síðasta orð þessa hluta ristunnar, *sát*, merki þá 'sæti, dvalarstað, sátur', sbr. *uppsát* 'staður þar sem skip er sett á land'.² Næst síðasta orðið, *ása* (*ása*), er tvírett, en með hliðsjón af síðari hluta ristunnar má e. t. v. ætla að merkingin sé 'heiðin goð'. Ekki verður leitað nánari fréttu í grænlenzka goðafræði, en með hliðsjón af yngri heimildum annarra þjóða má gízka á að átt sé við *Ægi* og *Rán* í sambandi við *sæinn*.³

Það er reyndar sérkennilegt að *sa* skuli vera þrítekið og í sambandi við það hefur Aslak Liestøl bent á tvær yngri ristur sem fundizt hafa í Björgvin. Á annarri stendur, ásamt setningu úr Andreas sögu postula, *sesesæssesekonouena:seþu:hvar:sitter:* og á hinna *sisi.si.sissi.snot. uliota*. Á báðum þessum ristum eru *s*-samstöfur, ef til vill bh. *sé*, og á báðum er síðan talað um konur. Þetta minnir óneitanlega nokkuð á *Narssaq* ristuna og gæti leitt hugann að einhvers konar mangaldri.⁴ En *Narssaq* ristan er þó frábrugðin að því leyti að hún hefst á *q* sem getur varla verið annað en forsetningin *á*.

(2) *Bibrau* heitir *mær sá*. Á ristunni stendur *bibrau* og Erik Moltke gat þess til að úr því mætti lesa *Bifrau*, *Bifrey* eða ef til vill *Bifró*. Þetta er samsett nafn, ef sleppt er myndinni *Bifra*, og getur þá verið *Bi-brau*, *Bib-brau*, *Bib-rau*, *Bibr-rau* eða *Bibr-au*.

(a) *Bi-brau* gæti ef til vill verið *Bý-bró*. Fyrri samsetningarliðurinn kemur fyrir í nafninu *Býleistr*, en í Snorra-Eddu segir að hann sé bróðir Loka; önnur mynd sama nafns, ef *Býleipz*, kemur fyrir í *Völu-*

² Johan Fritzner, *Ordbog over Det gamle norske Sprog III*, Kristiania 1896, 797.

³ *Edda Snorra Sturlusonar I*, Hafniae 1848, 338, *Egils saga Skalla-Grimssonar*, Sigurður Nordal gaf út, Íslensk fornrit II, Reykjavík 1933, 248–249.

⁴ Aslak Liestøl, 'Runemagi', *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder XIV* (1969), 464–465, Aslak Liestøl, 'Runic Voices from Towns of Ancient Norway', *Scandinavica XIII* (1974), 26–27. Sbr. einnig Anders Bæksted, *Målruner og trolldrøner*, København 1952, 147–149. Á norsku risturnar minna reyndar nokkuð óskiljanleg orð *Sisisill bivivill* sem standa meðal heita í AM 748 I 4to, frá upphafi 14. aldar, *Edda Snorra Sturlusonar II*, Hafniae 1852, 494. Í þessu sambandi mætti e. t. v. benda á spássugrein frá 14. öld í handritinu Cod. C:564 í Háskólabókasafni í Uppsölum, á sömu síðu og á er bókaskrá sem hefur verið tengd Árna Sigurðarsyni Björgvinjarbiskupi, en hún er á þessa leið: 'fa fa fa fa salutem in domino fa', sjá Oluf Kolsrud og Georg Reiss, *Tvo norrøne latinske kvæde med melodiar*, Videnskapselskabet's Skrifter. II. Hist.-filos. Klasse. 1912. No. 5, Kristiania 1913, 61; hér eru *s*-samstöfur, e. t. v. einnig frá Björgvin, en að öðru leyti er vísast engin hliðstæða með þessu og rúnaristunum.

spá.⁵ *Bý-* virðist vera *býr* 'bær'.⁶ Síðari samsetningarliðurinn gæti verið *bró* 'augnalok'. Það orð kemur fyrir í auknefninu *gullbrá*; samtíma- maður rúnameistarans í Narssaq, skáldið Gizurr *gullbrá*, er nefndur í Ólafs sögu helga í Heimskringlu; í öðrum gerðum sögunnar er hann einnig nefndur *gullbrárfóstri* og *gullbrárskáld*, en það virðist benda til konu sem hafi heitið eða verið auknefnd *gullbrá*.⁷ Nafnið *Býbró* getur þannig staðizt.

(b) *Bib-brau* gæti verið *Bif-bró*. Erik Moltke benti á, að *Bif-* kæmi fyrir í *Bifröst* 'hin bifandi, eða e. t. v. marglita, brú, regnboginn'. Sú mynd orðsins kemur þó aðeins fyrir í Snorra-Eddu, en í Grímnismálum og Fáfnismálum stendur *Bilröst*.⁸ Síðari samsetningarliðurinn getur þá verið hinn sami og í skýringu (a).

(c) *Bib-rau* gæti verið *Bif-ró*. Fyrri samsetningarliðurinn gæti verið hinn sami og í (b). Hinn síðari væri *ró*. Þetta þarf nokkurrar athugunar við og kemur einkum tvennt til greina.

Ró merkir 'stöng, staur, tré'. *Bifró* 'hin bifandi stöng' væri hugsanlegt nafn á vætti; orð sem merkja 'staur, stöng' eru einmitt oft notuð um vætti eða goð.⁹

Annar kostur er sá að hér sé komið orð sem í austurnorsku er *rå* 'einhvers konar vættur', *skogsrå* 'skógarvættur eða dís sem oftast er vinveitt þeim sem um skóginna fara, vísar til vegar, gefur ráð o. s. frv.', *fiskerå* 'vættur sem ræður fyrir fiski'; í sænsku kemur bæði fyrir *rå* og *skogsrå*, og að auki *bergsrå* og loks *sjórrå* sem hefur svipaða merkingu og norska *fiskerå*.¹⁰ Hér má einnig nefna Stafrós kvæði sem Gissur Sveinsson (1604–1683) skrifaði upp. *Stafró* er vættur í kvenmanns-

⁵ *Edda Snorra Sturlusonar I*, Hafnæ 1848, 104; *Eddadigte I, Völuspá, Háva-mál*, údg. af Jón Helgason, København, Oslo, Stockholm 1951, 11.

⁶ *Lexicon poeticum*, København 1931, 73.

⁷ *Heimskringla II*, Bjarni Aðalbjarnarson gaf út, Íslenzk fornrit XXVII, Reykjavík 1945, 358, 381; *Den store saga om Olav den hellige I*, utg. av Oscar Albert Johnsen og Jón Helgason, Oslo 1941, 543 o. s. frv., *Flateyjarbok II*, Christiania 1862, 226, 315 o. s. frv. *Gullbrá* er nafn konu í ungri sögu, *Vilmundar saga við- utan, Late Medieval Icelandic Romances IV*, ed. by Agnete Løth, Editiones Arnamagnæanæ, Series B, vol. 23, Copenhagen 1964, 141 o. s. frv.

⁸ Dæmum er safnað af Odd Nordland, 'Bivrost', *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder I* (1956), 646–647.

⁹ Sbr. einnig *völr* og *völvá*.

¹⁰ Um þessi orð sjá Elof Hellquist, *Svensk etymologisk ordbok II*, Lund 1957, 861–862, Erik Noreen, 'Rå "vätte" och "Päoc hos Dio Cassius", *Språkvetenskapliga*

mynd sem býr í skógi, en í lok kvæðisins breytist hún í landamerki.¹¹ Þetta kvæði er án efa þýtt úr einhverju Norðurlandamálanna, þótt það sé aðeins til á íslenzku nú, og bendir til orðsins *stavrð* eða svipaðs orðs á miðöldum, sennilega í norsku eða sænsku.

Því hefur stundum verið haldið fram að *rþ* 'stöng', sbr. norsku og sænsku *rð* 'stöng, landamerki', og norska og sænska *rð* 'vættur' sé eitt og sama orðið; það kemur heim við dæmið í Stafrós kvæði.¹² Þannig væri orðmyndin *Bifrþ* auðskilin. En þess ber að gæta að í ýmsum fornlegum sænskum mállýzkum kemur fyrir *råd* 'vættur', en ekki *rð*, og það gæti verið fornlegri mynd orðsins. Um þetta verður því ekki fullyrt.

(d) *Bibr-rau* gæti verið *Bifr-rþ*. En þá er vandséð hvað *bifr-* gæti verið.

(e) *Bibr-au* gæti verið *Bifr-þ*. Óvíst er hvað *bifr-* getur verið, og auk þess er *þ* 'á, fljót' ósennilegur samsetningarliður í nafni kvenveru; ey væri e. t. v. nærtækara.

Af þessum fjórum kostum er (c) vænlegastur. Rúnin **b** táknar þá raddaða öngljóðið [b], allófón af /f/;¹³ það virðist geta staðizt. Ekkert er því til fyrirstöðu að lesa **au** sem *þ*; í öðrum ristum eru dæmi um að **au** tákni stutt *þ*, og einnig er dæmi um að **au** tákni langt, nefkveðið *þ̄*, en þetta kemur fyrir í rúnaristum frá tíundu öld.¹⁴

sällskapets i Uppsala förhandlingar, Jan. 1916 – Dec. 1918; Uppsala 1919, 45–58, Lars Levander, 'Om rå "mytiskt väsen"', Nysvenska studier III (1923) 101–147, Petrus Envall, Gudastolpen, Rod och Råd, En studie i fornordisk språk- och religionshistoria, Uppsala 1969, 7–16, Jan de Vries, Altgermanische Religionsgeschichte I, Berlin 1970, 261, II, Berlin 1957, 249–250.

¹¹ *Íslensk fornkvæði, Islandske folkeviser I*, udg. af Jón Helgason, Editiones Arnarnagnæanæ, Series B, vol. 10, København 1962, 50–55. Langt er síðan bent var á tengsl orðanna *Stafró* og *rð*, *Íslensk fornkvæði II*, ved Svend Grundtvig og Jón Sigurðsson, Nørdiske Oldskrifter XXIV, Kjøbenhavn 1858, 59 nm.

¹² Í Arons sögu segir: 'Maðr er nefndr Auðunn ok var kallaðr handi. Hann var litill maðr ok nær hálfvængl', *Sturlunga saga II*, Jón Jóhannesson, Magnús Finn-bogason og Kristján Eldjárn sáu um útgáfuna, Reykjavík 1946, 240, 311; merking mun vera 'hálfgerður dvergur (að vexti)'. Johan Fritznér, *Ordbog over Det gamle norske Sprog I*, Kristiania 1883, 706, áleit og ýmsir aðrir síðan að í þessu orði væri fólgið sama orðið og *rð* 'vættur'. Ef svo er styður það þessa skýringu.

¹³ Sbr. William G. Moulton, 'The Stops and Spirants of Early Germanic', *Language XXX* (1954), 18.

¹⁴ Sbr. Ballaugh á Mön, um 950–1000, *þulaibr*, þ. e. sennilega *Öleifr*, sem

(3) *es sitr á Blán* . . . Erik Moltke stakk upp á að lesa úr þessu *Blán[um]* sem þgf. af *Bláinn*. Orðið kemur fyrir í *Völuspá* í ef. *Bláins*, en það er lesháttur sem styðst aðallega við eitt handrit; þetta er oftlega talið vera eitt nafna Ýmis jötuns, en af hausi hans var himinn gerður.¹⁵ *Vindbláinn* og *viðbláinn* koma fyrir í þulum og merkja himin.¹⁶ Auk þessa er sagt *út í bláinn* 'út í buskann, út í hött'; ef þetta er þf. sama orðs ætti væntanlega að skrifa *út í bláin*. En þgf. þessa orðs kemur ekki fyrir í íslenzku.

Í orðinu *bláinn* er sennilega viðskeytið *-ina*, eða þá að orðið er myndað að fyrirmynd orða sem hafa þetta viðskeyti, t. d. *himinn* eða mannsnafnið *Þráinn*.¹⁷ Beygingin er þá *bláinn*, *bláin*, *bláni*, *bláins*.

Sú orðmynd sem vænta má í ristunni er þá þgf. *bláni*. Og það er einmitt sú orðmynd sem kemur fram bæði á mynd og teikningu í grein Erik Moltkes. Eftir n rúninni stendur greinileg í rún, síðasta rúnin á hlið I. Á eftir þeirri rún eru þó engir punktar sem tákna orðabil, né heldur X sem stendur þó bæði við upphaf ristunnar og í miðju; en í rúnin stendur rétt við enda spýttunnar, og Erik Moltke gerði ráð fyrir að bútur sem á hefðu staðið ein eða tvær rúnir hefði brotnað af enda hennar og það getur verið að slík merki hafi staðið þar á.

Það virðist sennilegt að orðið merki himin, bæði vegna annarra dæma um sama orð og vegna andstæðunnar við *sæ* í fyrri hluta ristunnar, ef það er rétt skilið.

Ýmislegt í þessari ristu virðist óneitanlega benda til heiðins dóms eins og Erik Moltke benti á. Það er þó engan veginn auðvelt að koma

nokkra hliðstæðu við táknun bæði sérhljóðans og samhljóðans, Ingrid Sanness Johnsen, *Stutruner i vikingtidens innskrifter*, 48, 226; sbr. einnig *glabr Ólafr* í ristu frá 11. öld, Magnus Olsen, *Runerne i St. Molaise's celle paa Holy Island, Arran, Skotland*, Videnskapselskabet's Skrifter. II. Hist.-filos. Klasse 1912. No. 1, Kristiania 1912, 12–13.

¹⁵ *Eddadigte I, Völuspá, Hávamál*, udg. af Jón Helgason, 3, 39; Ekki er fullljóst hvernig skilja ber textann og *bláinn* gæti einnig merkt sjóinn, *Völuspá*, gefin út með skýringum af Sigurði Nordal, Reykjavík 1923, 48.

¹⁶ *Den norsk-islandske skjaldedigtning A I*, ved Finnur Jónsson, København og Kristiania 1912, 678, 683.

¹⁷ Um safn orða með þessu viðskeyti, þ. á m. *Bláinn*, sjá Alexander Jóhannesson, *Die Suffixe im Isländischen*, Reykjavík 1927, 47. Tilgáta Erik Moltkes er einnig vafasöm vegna þess að þar er gert ráð fyrir viðskeyttum greini; það er óvíst hvort hann var til í norrænu svo snemma.

því heim og saman við það sem kemur fram í öðrum heimildum um norræna goðafræði. Þess er þó varla að vænta því að þær eru ærið brotakennar og flestar miklu yngri en ristan. Fljótt á litið gæti mæð sem situr á himni leitt hugann að kristilegum hugmyndum, en ekki virðist það skýra ristuna neitt. Slíkt minnir einnig dálítið á trúarhugmyndir sem koma fram hjá Sömum, en þeir tóku ýmislegt upp úr norrænum trúarbrögðum.¹⁸ Annars er vísa í Vafþrúðnismálum sem minnir nokkuð á þetta:¹⁹ *Hræsvelgr heitir, er sitr á himins enda, lgtunn í arnar ham; af hans vængiom kveða vind koma alla menn yfir.*

En það er einnig hugsanlegt að þetta sé einhvers konar töfrafula eins og Aslak Liestøl benti á. Einnig getur verið að þetta sé gáta, hver sem ráðningin kann þá að vera, eða jafnvel miðavísa eða eitthvað enn annað.

Vandinn er auðvitað sá að ekki verður vitað hvað sá sem risti hafði í huga, en ristan er a. m. k. nú óljós og margræð.

III

Með því að velja úr þeim helzt til mörgu kostum sem raktir voru í I og II hér að framan gæti ristan verið á þessa leið á máli þess sem risti:²⁰ *á sé, sé, sé, es ása sát; Bifr heiter mæð sú, es sitr á bláni.*

Ristunni svipar nokkuð til vísu, en hún er þá óreglulega ort og varla ástæða til að gera því skóna að hún sé hluti úr kvæði. Sé hún sett upp sem vísa með samræmdri stafsetningu gæti þetta tvennt komið til greina og án efa margt annað:

<i>Á sæ, sæ, sæ,</i>	<i>Á sæ, sæ,</i>
<i>es ása sát;</i>	<i>sæ(r) es ása sát;</i>
<i>Bifr heitir mæð sú,</i>	<i>Bifr heitir mæð,</i>
<i>es sitr á bláni.</i>	<i>sú es sitr á bláni.</i>

¹⁸ Sbr. Knut Bergsland, 'Runebomme', *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder XIV* (1969), 456.

¹⁹ Sbr. Ingrid Sanness Johnsen, *Stuttruner i vikingtidens innskrifter*, 212, að því er virðist eftir Erik Moltke; *Eddadigte II, Gudedigte*, udg. af Jón Helgason, København, Oslo, Stockholm 1952, 6-7.

²⁰ Um íslenskt fónemkerfi fyrir miðja 12. öld sjá *The First Grammatical Treatise*, ed. by Hreinn Benediktsson, University of Iceland Publications in Linguistics 1, Reykjavík 1972, 115-174. Grænlenzk norræna hefur vísast haft sama eða mjög svipað fónemkerfi á þeim tíma sem hér um ræðir.